

**JAPON DİLİNDE GRAMATİKAL
ZAMAN KATEGORİSİ:
(AZERBAJCAN DİLİYLE MÜKAYESELİ ŞEKİLDE)**

*O. B. JALİLBEYLİ**

ÖZET

Makale Japon Dilinde Gramatikal zaman kategorisini içermektedir. Konuyu N. A. Sıromyatnikov ve İ. V. Golovnin'in eserlerine dayanarak ele almıştır.

Japon ve Azeri Türkçesi akraba diller sayılmaz. Bu yüzden de gayet tabii bu dillerdeki zaman kategorileri arasında ciddi farklılıklar bulunmaktadır.

Kanaatimizce Japon Dilinde iki gramatikal zaman varolmaktadır. Fikrimizi Japon Dilinde yazılmış metinlerden aldığımız örneklerle dayanarak ispat etmeye çalışmışızdır.

Geleneksel olarak Azeri Türkçesinde üç zamanın olduğunu yazarlar (Geçmiş zaman, Şimdiki zaman, Gelecek zaman). Yine de bir gelerek olarak Geçmiş ve Gelecek zamanın iki şeklinin olduğunu da yazmışlardır.

Azeri Türkçesinin Dilbilgisi Geleneğince Eylem ve Sıfatların ifade ettiği zaman birbirine benzemez. Japon Dilinden derlediğimiz örnekler dayanarak şöyle bir fikir edinmiş oluyoruz ki, şu ana kadar bilim adamlarının eğilmediği Azeri Türkçesinin eylem ve sıfatta zaman konusuna yenibaştan bakmaya gereklik vardır. Yani sıfatın (başka Adlar da dahil) yüklem görevinde kullanılması zamanı, Eylemlerin aldığı ekleri alması, düşündüklerimizin doğru olduğunu ispatlamaktadır. Aynı zamanda idi, imiş ve ise yardımıyla sıfatlardan yüklemi yapma da Japon Dilinde mevcuttur.

Böylece Japon v Azeri Türkçesi arasındaki zaman konusunun mükayesesi, hem Japon Dili Zaman kategorisini öğrenmemize hem de buradan yola çıkarak Azeri Türkçesinde zaman konusunu yenibaştan incelememize neden olabilir.

Anahtar Kelimeler: Japon dili, gramatikal zaman.

* Bakü Devlet Üniversitesi, ogtay_jalibeyli@yahoo.com

**THE GRAMMAR TENSE CATEGORIES
IN JAPANESE LANGUAGE
(IN COMPARISON WITH AZERBAIJANI LANGUAGE)**

ABSTRACT

The article is devoted to the grammar tense categories in Japanese language. In the investigation of the given problem, the author tests upon the fundamental works by N.A. Siromyatnikov and I.V. Qolovnin on the subject. Japanese and Azeri languages are not considered as related languages. That is why the considerable differences between the tense category systems of these languages are natural.

The author supports the idea of two grammatical tense category system. The problem in this article is looked on the base of original Japanese texts and their translation in Azeri language. In the traditional Azeri grammar, three grammatical tense forms (past, present, future) are accepted. And also, in this tradition it is noted that past and future tenses have two forms.

In the traditional grammar of Azeri language the tense category forms for verbs and adjectives is not considered to be common. But the acquaintance with Japanese language facts, gives us a chance to look through the known facts which have not been explained scientifically till now. For instance the use of adjectives (also other parts of speech) in the function of predicative affixes and predicative as the use of finitive forms. Here also includes was; been; but – connecting ways. In Japanese language such alike ways are used with adjectives.

So, in comparison with Azeri language, the investigation of grammatical tense categories gives us a chance to be acquainted with the specific tense category system of Japanese language and to look through again the same facts in Azeri language as well.

Key Words: Japanese Language, grammatical time.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

N. A. Sıromyatnikof “Yeni Japon Dilinde Zaman Sistemi” eserinde son onyıllarda çeşitli bilim dalında objektif zamanın ve Dilbilgisinde gramatikal zamanın incelenmesine büyük eğilim olduğunu kaydederek felsefe ve Dilbilgisinde bu konuyla ilgili varolan durumu şöyle ifade etmiştir:

“Zaman konusuna değinen filozoflar Dilbilgisi malzemelerinden faydalanmadan ve açıklamalar yapmaktan kaçınıyorlar. Dilbilgisi uzmanlarına gelince, onlar herhangi bir dilin zaman sisteminin objektif zamanda vuku bulan hangi zaman münasebetlerini içine aldığını incelemekten büyük çoğunlukla kaçınmaktalar” [Sıromyatnikof N. A. 1971: 3].

Araştırmacı konuyla ilgili çok büyük engelin bulunduğunu şöyle açıklar: Çeşitli dillerin (hatta akraba dillerin bile) zaman sistemleri birbirine benzemez (kimi dillerde gramatikal zaman temelden yok): Varolan ve vukubulan olaylar arasında objektif zaman ilişkileriye prensipçe tüm halklarda birbirine benzer [Sıromyatnikof N. A. 1971: 3].

N. A. Sıromyatnikof Japon dilinde (hatta çağdaş Japon dilinde de) Eylem ve Sıfat zamanlarının yeteri kadariyle incelenmediğini kaydeder. (Şunu da ekliyelim ki, araştırmacı gramatikal zamanları eylem ve sıfatların gramatikal kategorileri zanneder [Sıromyatnikof N. A. 1971: 3].

Varolan Gramer ve Ders kitaplarında Eylem zamanlarının tanıtımında farklılıklar vardır. Bu da konuya yaklaşım metoduyla ilgilidir. Çağdaş araştırmacılar eylem zamanlarının sayı konusunda tartışmalardadırlar. Kimi yazarlar çağdaş dilde üç zamanın bulunduğunu yazarlar (Geçmiş, Şimdiki, Gelecek), bir diğerleri iki zaman kabul ederler (Geçmiş ve geçmiş olmuyan, yahut: Geçmiş ve Gelecek), bir üçüncü grup bilim adamları da bir zaman şeklinin (olmuş, bitmiş, perfekt) olduğunu kaydederler, bir kısmı da Japon Dilinde dört zamanın olduğunu yazmaktalar (Geçmiş, sona

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

ermiş/bitmiş, şimdiki ve Gelecek zamanlar). Japon Dilinde herhangi bir gramatikal zamanın varolduğunu temelinden kabullenmeyenler de vardır [Sıromyatnikof N.A. 1971: 4].

Bilgin Japon Gramerlerinin hatta Azerbaycan Dilbilgisinde de rastlıyabildiğimiz, eksik noktalara değinmiştir.

Söz konusu eksik noktalardan biri, Japon Dilbilgisi uzmanlarının örneklerden çok az faydalanmaları ve örnek aktarmalarından faydalanmalarıdır. 2. Cihan Savaşı öncesi belgesel (faktik) örnekler verme olumlu karşılanmazdı. Yalnız son yıllarda kitaplardan alınmış örnekler verildi. Böyle bir eğilim Azerbaycan Dilbilgisinde de olmuş, zaman geçtikçe bu eğilim giderilmiştir.

Ama türlü tarihsel örneklerinden faydalanma, varolan malzemelerden eşit kurala dayanarak yararlanmaya günümüzde de sık sık rastlayabiliriz.

N. A. Sıromyatnikof mevcut Japon dili teorilerinin birini bile tamamlanmış olarak kabul etmemekte. Zaman kullanımının bir çok halleri açığa kavuşturulmamış, bazı zamanlar da dikkat çekmemiş bulunmaktadır. Çözüm yolunu yazar şöyle ifade eder: “Çeşitli kaynaklardan faydalanarak çok sayıda örnekler biriktirmek ve yeni yöntem uygulama sonucunda edinilmiş objektif delillere dayanarak zaman şekillerinden faydalanma kurallarını belirlemek ve yalnız bundan sonra onların genel anlamları konusunda belli bir sonuca varmak lazımdır [Sıromyatnikof N.A.1971: 5]” .

Bilgin şu inceleme metotlarını önermiştir:

1.Zaman şekillerinin anlamı ve onlardan faydalanma (kullanma) yalnız Basit cümlenin değil, başlıca olarak Bileşik Tümcenin içinde olmakla incelenmeli. Halbuki, Japon Gramerine ait yazılarda

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

zamanlar Basit tmccenin içinde ve metindışı olarak araştırılıyor.

2. Japon dili zamanlarının birbirinden ayrı öğrenildiği başka çalışmalardan farklı olarak, bu çalışmada Şekiller değil, sentaktık pozisyonlar esas alınmıştır.

3. Temel Cümleler de birbirinden ayrı değil, N. S. Pospelov'un da yazdığı üzere, Deyimlerin içinde ele alınmıştır. Şöyle bir sonuç belli olmuş ki, Temel Cümle'nin predika-yükleminin zaman Şeklinin belli edilmesi bu cümlenin ve onu takibeden cümlenin yüklemlerinin ifade ettiği, seyrđsteren prosesler arasında zaman ilişkisine bağlıdır.

4. Çağdaş ulusal dilden alınmış örnekler düzenli olarak bugünkü zaman sistemlerinin artık Őekillendiđi XVI-XVII yüzyılı metinlerinden alınmış örneklerle mükayese olunmuştur. Bu, zaman sisteminin gelişmesinde kimi eğilimleri belirtmeye ve onları açıklamaya yardım etmiştir.

5. Eserde, Sovyet Japon biliminin Japon dilinin gramer kategorilerinin Altay Dillerinin uygun dil olaylarıyla mukayesede öğrenme pratiğinden faydalanmıştır.

N. A. Sıromyatnikof zaman gramatikal kategorilerini dikkatle gözden geçirmiş ve onların açıklamasını apriorizmden (nsllik) kurtarmıştır.

O bu fikirdedir ki, bir hali (ismin hali) olan dil olmadığı gibi başka bir dile karşı koyulmamış bir gramatikal zamanı olan dil de yoktur. Dilde gramatikal zaman varsa onların sayı ikiden az olmamalıdır.

Gramatikal zamanın objektif zamanla ilişkisine değinirken Sıromyatnikof kaydetmiştir ki, gramatikal zamanlar, genelde, gerçekliğin varolma Şekli değil, onda real (gerçekte varolan) proseslerin birbirine oranla yönlenmesini yansıtıyor [Sıromyatnikof N. A. 1971:10].

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

Bilgin, gramatikal zamanların bilimsel şekilde öğrenilmesini V. V. Vinogradof'un adıyla bağlıyor: Zaman şekillerinin anlamı, yan anlamlarını ve onlardan faydalanmalar gibi [Sıromyatnikof N. A. 1971: 19].

N. A. Sıromyatnikof, yukarıya geçirdiğimiz fikirde olduğu gibi, yani gramatikal zamanları eylem ve sıfatların kategorisi olarak kabul etmiştir. Bu yüzden de Japon dilinde gramatikal zamanlar konusuna önem vermiştir. Gramatikal kategori terimi dedikte, aynı gramatikal anlamlı şekil, yahut şekiller sırası (dizisi) anlaşılıyor ki, bunların da aynı morfolojik göstergesi (alameti) oluyor.

Gramatikal kategori şekil ve kapsamın yani gramatikal anlam yığınıdır.

Gramatikal şekil gramatikal kapsamı ifade eder, herhangi bir gramatikal kategori hem şekil, hem de anlam itibariyle diğerlerine karşı konulur [Sıromyatnikof N.A. 1971: 21]*

Bu iki kavramın somut olarak Japon diline uygulanması sonucunda yaklaşımlarını şöyle ifade eder. Çağdaş Japon dilinin her gramatikal zamanı dediğimizde gramatikal kategori anlarız; Eylem, Bağlama, Sıfatların morfoloji alamete sahip olarak, ifade ettikleri proses yahut keyfiyetlerin aynı zaman münasebetlerini başka prosesin yahut keyfiyetin mevcut olması zamanına oranla ifade ediyorlar [Sıromyatnikof N.A. 1971: 19].

N. A. Sıromyatnikof kaydettiği gramatikal kategori kavramı fikrini kendi adına bağlamayıp, bu fikrin artık yaygın olduğunu yazar.

O, B. N. Golovin 'den bir aktarma yaparak şunları yazıyor: İncelemeler sonucunda pratik olarak şöyle bir sonuca varmış bulunuyoruz. Gramatikal anlamları ve

* Eserin yazarı şöyle devam edir: Bu baxımdan herhangi dilin gramatikal zaman birikimine gramatikal kategori ismini veremeyiz. Onlar bir kategori degil, kategoriler sistemini oluşturuyor. Her zamanın kendi şekli ve kendine ait anlamı olur.

formalite gibi gözüken parçaları ayrılıkta değil, dilde onların varolagelmiş gerçek ayrılmazlığını öğrenmek gerek [Golovnin İ. V. 1986: 32].

N. A. Sıromyatnikof gramikal kategori konusunda B. N. Golovin 'in önerdiği iknaedici ve lokanik tanıtımını kabul ederek: “ Bu, dilde gerçekten varolan gramatikal anlam ve o anlamın şekli olarak ifade etme araçlarının vahdetidir” . Söz konusu tanıtımı gramatikal zamana uygulamanın imkansız olduğunu yazar (imkansız olmadığını yazanlar da vardır, halbuki).

Gramatikal zaman kategorisi İ.V. Golovnin 'in “Çağdaş Japon Dilinin Teoritik Grameri” eserinde de ayrıntılı olarak gözden geçirilmiştir [Golovnin İ. V. 1986: 137]. O, Japon dilinde kesin zaman kategorisi üç değil, iki zamanın kıyaslanmasıyla belli olur diye yazmaktadır:

1. Şimdiki - Gelecek (Geçmiş olmuyan)
2. Geçmiş zaman

Böyle bir mükayese her şeyden önce Bildiri ve Soru Cümlelerinde Haber Kipinde görünmektedir. Kayd ettiğimiz iki zaman anlamı aynı zaman görevini yapan eklerle ifade olunur.

1. Şimdiki-Gelecek zaman

olumlusu: -う/るru, -ます(mas) ve b. (mükayese et: -う/るru のです) (no des)

olumsuzu: -ない (-nai), ん (-n), む(-nu), ません(-masen) və b. (mükayese et: (nai nodes))

İncelemeler Sonucunda şöyle bir kanaate varmış bulunuyoruz: formaliteleri değil, onların dilde gerçek şekilde vahdetini öğrenmek gerek.

2. Geçmiş zaman

olumlusu: -た(-ta)/ だ(-da), ました(maşita) və b. -た/だのです (ta/da nodes)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

müqavilə hər iki tərəfin ratifikasiyasından dərhal sonra güvvəyə minir (minəcək)” “Söz konusu anlaşma her iki tarafın onaylanmasının ardı sıra yürürlüğe giriyor (girecektir)” .

石川さんは日曜の午後映画を見に行く (İşikava san va niçi yono gogo eiga-o mi-ni iku) “İşikava bu bazar günü nahardan sonra kinoya baxmağa gedir (gedəcək)” “İşikava bu pazar günü öğleden sonra sinema seyretmeye gidiyor (gidecektir)” .

今に来るじよや (İma ni kuru coya) “Bu saat gəlir (gələcək)” “Şimdi (bu saatte) geliyor (gelecek)” .

た/だ(-ta/da) yardımıyla yapılan eylem şekli, sürerlilik olmuyan geçmiş zamandaki eylemler dil-nutuk eylemine kadar vuku bulup bitmiş hareketleri belirtir. Bu şeklin bitme (perfektif) yananlamı da olabilir. Mes:

訪問団は出発した (Houmondan va şuppatsu şita) “Nümayəndə heyəti yola düşdü” “Temsilciler heyəti hareket etti” .

ぜんぜんにはこんなに流行しなかった (Zenzenni va konnani ryukou şinakatta) “Müharibədən qabaqki dövrdə (bu) o qədər də populyar deyildi” “Savaşdan önceki dönemde (bu) okadar da populer değildi” .

雨がまた降り出した (Ame ga mata furidaşita) “Yene (də) yağış yağdı” “Yine (de) yağmur yağdı” .

Kanaatimizce, Japonca た(-ta) / だ(-da) şekli ve onun bildirdiği zamanla Azərbaycanca -dı/di, du/dü eki ve onun ifade ettiği zaman arasında benzerlik vardır. Azərbaycan gramer geleneğine göre, bu şeklin geçmiş zamanı şahidlik yoluyla bildirdiği yazılmaktadır. Aslına bakılırsa söz konusu şekil “sürerli olmuyan” belirtisine uygun gelen zamanı bildiriyor. “Sürerlilik türü” bu dilde (azerbaycancada) şu şekilde ifade edilir: (gederdi, gedirdi, mükayese et: getdi).

İ. V. Golovnin yazıyor ki, Japon dilinde üçplanlılık değil, ikiplanlılık karakteriktir. -

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

おう/よう (ou/you) eylem şeklini kimi hallerde gelecek zaman sözcük şekli kabul ediyorlar. Aslına bakılırsa o haber şeklinin değil, zannetme'nin gelecek ve şimdiki zamanını bildiriyor. Kendisinin yaptığı bir iş konusunda konuşulduğunda söz konusu eylem şekli, konuşanın o işi (haraketi) yapmasıyla bağlı kesin kanaatini, yahut işi (haraketi) birlikte yapmaya çağırışı (davetini) de ifade ediyor.

Mutlak (kesin) zaman anlamlı şekillerden nispeten zaman anlamı ifade etmek için de kullanılır. Bu, belli bir pozisyonda ve metinde onların nispeten zaman anlamı bildirmesi anlamına geliyor, demektir.

う (u)/る (ru), ない (nai) ek almış kelimeler tümce içinde bitmemiş pozisyonda predika olmayan şekle geçer. Sonuçta bunlarla predikatif şekiller arasında eşselslilik meydana gelir.

Söz konusu pozisyonda onlar benzer şekillerin bildirdiği prosese paralel olduğunu belirtirler. Yani, predikatif olmuyan şekillerin bildirdikleri prosesler eylem olan yüklem predikanın bildirdiği prosesden önce gelmiyor. Meselen:

住み慣れた町をさる時が来た (Suminareta maçi-o saru toki-ga kita) “Uzun müddet yaşadığı (n) şeheri terk etmek vaxtı gəlib-çatdı” “Uzun bir süre yaşadığı(n) şehirden ayrılmak zamanı geldi” .

Şunu da ekliyelim ki, verdiğimiz cümle örneğinin Azericesinde değişik bir durum görüyoruz. Burada yaşamak eylemi belirten görevini (ortaç) yapmaktadır. Tümcenin diğer kısmındaki eylem ise predika şeklindedir. Böylece Azerice tümcedeki yaşadığıın sözcüğü ne formalite, ne de fonksiyonal (görev) bakımından yaşamışsın eylemiyle eşselslilik ilişkisinde olamıyor. Ama söz konusu tümceyi Azerice başka şekilde de yazabiliriz: 0 (bir) şehirde ki, uzun müddet yaşamışsan, onu terk etmek vaxtı gelib çatdı. Bu japonca orijinale yakın olsa da, Azerbaycan dili için karakteristik değildir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

二人は黒澤の来るのを待っていた (Futari va Kurosava-no kuru-no-o matte ita) “Şu iki (kişi) Kurosavan’ ın gelmesini bekliyorlardı” / “Bu ikisi (iki nəfər) gözləyirdilər ki, Kurosava nə vaxt gələcək” “Bu ikisi (iki kişi) bekliyorlardı ki, Kurosava ne vaxt gelecek” . しは上田さんの大学を訪ねることを約束した (Şi va Ueda san-no daigaku-o tazuneru koto-o yakusoku şita) “Bir dəfə mən vəd elədim ki, Uedanın universitetinə baş çəkim/çəkəcəyəm” “Bir zamanlar Uedan ’ ın Üniversitesinə uğramayı (uğrayacağımı) vadetdiydim” .

Kimi hallerde bunun tersini de görebiliyoruz. た/だ (-ta/-da), なかった (-nakatta) eylemli sözcükler tümcede bitmemiş pozisyonda predika şekilleriyle eşsesli sözcüklere dönüşüyor ve eylem-yüklem predikatem proseslerinden önce vukubulmuş olayları belirtiyor.

左の壁にかけたは藤原さんの設計図です (Hidari-no kabe-ni kaketa va Fucivara san-no sekkeizu des) “Sol divardan asılmış sxem Fucivara bəyin cizgisidir” “Sol duvardan asılmış şema Fucivara beyin çizgisidir” .

入学したいと思ったものはみんな入学した (Nyugakuşit ai to omotta mono va minna nyugakuşita) “Kim ali məktəbə daxil olmaq istəyirdi, daxil oldu” “Kim Yüksek Okula alınmaq istiyordu, alındı” .

林は何時間眠ったかをよく知らなかった (Hayaşi va nancikan nemuttaka-o yoku şiranakatta) “Hayaşi nə qədər yatdığını pis təssəvvür edirdi” / “Hayaşi təssəvvürünə gətirə bilmirdi ki, nə qədər yatıb” “Hayaşi ne kadar uyduğunu aklına kötü getiriyordu” / “Hayaşi aklına getiremiyordu ki, ne kadar uyumuş” .

Tümcenin Azericesinde (her iki tümce örneğinde) eylem takımının parçaları eşit olmuyan sentaks bir durumdadır. Bir sıra hallerde önce vuku bulan bir olayın ifade edilmesi (özel olarak ifade etmek, sözcükler içinde özel (pozisyon), bitmeyle (perfektiflikle) bağdaşabiliyor. İ.V. Golovnin bu durumu eylemlerin değişmez; sifata, ortaça geçmenin başlanğıcı olarak değerlendirmiştir. Mes:

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

白い野原と晴れ渡った空だけだ (Şiroi nohara to harevatta sora dake da) “(Burada) bir ağ çöldür, bir de aydın səma” “Burada bir beyaz kırdır, bir de açık səma” .

彫金した金で車を買う (Çokinşita kane-de kuruma-o kau) “Yığdığım pula maşın alacağam” “Biriktirdiğim paraya araba alacağım” .

Tümcenin Azericeye çevirisinde japon eylemlerinin yerinde bir yerde (1.tümcede) kullanması çok geniş olan ek-fiil (-dır) eki kullanılmıştır, diğer yerde de Ortaç (biriktirdiğim) kullanılmıştır. Yalnız bir halde eylem predika şeklindedir (alacağım).

-た/だ (-ta/da) şeklindeki eylemler mecaz anlamında expressif amaçlarla, metne uslubi yan anlam katma amacı ile kullanılabilir.

-う/る (-u/ru) şekilli (ekli) eylemler yardımıyla şimdiki tarihsel zaman ismini almış gramatikal anlam ifade etmek için kullanılır.

東京の何十万の家で一度に振動した。瓦が落ちる。窓ガラスが飛ぶ。石垣が崩れる。(Toukyo-no nancuman-no ie-de içidou ni şindouşita. Kavara-ga oçiru. Madogarasuga tobu. İşigaki ga kuzureru.) “Tokionun on minlərlə evi bir anda silkələndilər. Kiremitlər tökülür. Pəncərə şüşələri uçur (səpələnir). Daş hasarlar uçub-dağılır” “Tokyonun on binlərlə evi bir anda silkəndi, kiremitlər dökülüyor. Pəncərə camları uçuyor (dağılıyor). Taş duvarlar uçub dağılıyor” .

Tümcenin yalnız birincisinde eylem geçmişin genel planını ifade eden geçmiş zamanı bildirir -た/だ (-ta/da) “1” yüklemi (eylemlə belirtilən) -う/る (-u/ru) şekilli yüklemi sonrakı tümcelerde geçmiş zamanda yapılmış birişi şimdiki zamanda vuku bulan bir olay gibi ifade eder.

Aynı durumu Azərbaycan dilində də görə bilərik (Sonrakı tümcelərin yükləmləri şimdiki zamanda hətta

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

emir kipi şeklinde bile belirtilebilir. Sonuncusu yalnız konuşma dilinde görülmektedir).

Kimi hallerde tümce dizileri eylemden oluşan yüklemi -う/る (-u/ru) şeklindeki tümceyle başlar. Halbuki bunu takibeden cümledeki hareketler paralel değil, sırasıyla vuku buluyor.

窓から外を眺める。小児がボールを投げて遊んでいる。彼らは高くボールを空中に投げ打つ。ボールは上へ、上へと上り。しばらくすると落ちて来る。彼らはまたボールを投げ打つ。(Mado kara soto-o nagameru. Şouni-ga bouru-o nagete asonde iru. Karera-va takaku boru-o kuuçuu-ni nageutsu. Booru va ue e, ue e to nobori. Şibaraku suru to oçite kuru. Karera va mata booru-o nageutsu) “Pencereden bayıra baxıram (baxırdım). Uşaqlar topla oynayırılar (oynayırdılar). Onlar topu yüksəklərə vururlar. Top qalxdıqca qalxır. Yenidən yerə düşür. Onlar yenidən topu atırlar.” “Pencereden dışarıya bakıyorum (bakıyordum). Çocuklar top oynuyorlar (oynuyorlardı). Onlar topu yüksəklərə vuruyorlar. Top kalktıkça kalkıyor. Yeniden düşüyor. Onlar yeniden topu atıyorlar” .

Uslup amacıyla (-た/だ ta/da) şeklindeki eylemler de kullanılır ki, bunlara özel perfektivlik yananlamı veriliyor (geçmiş zamanda baş göstermiş hareketin sonucu durumunun şimdiki zaman da olması). Hem de bu, son, yüklem-predikatem pozisyonunda oluyor.

咲いた、咲いた、桜が咲いた(Saita, saita, sakura-ga saita) “Çiçeklədi, çiçeklədi, albalı (gilənar) çiçeklədi (çiçeklənir!)” “Çiçekledi, çiçekledi, vişne çiçekledi” (çiçekleniyor!)”

あ、やっと来ました(A, yatto, kimaşita) “Hə, budur, o axır ki gəldi (gəlir)” “İşte budur, o sonunda geldi (geliyor)” .

電車が遅れた(Denşa-ga okureta) “Qatar gecikdi (gecikir)” “Tren geçikti (geçikiyor)” .

Eylemlerin て/で(-te/de) yardımıyla yapılan son olmuyan (tamamlanmayan) predikatif olmuyan şekilleri

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

kesin zaman ifade etmezler. Onlar yalnız hareketlerin zaman bakımından işteş bir oran ifade ederler, ama bu da daima şu şekilde olamıyor. Onların başlıca anlamları hareketler arasındaki bağlılık derecesindeki farkı belirtmektir. Mes:

Yazı Dili: Konuşma'da hareketin paralelliği:
 姉は沖縄に行き、僕は北海道に行った (Ane-va Okinava-ni iki, boku-va Hokkaidou-ni itta) “Böyük bacım Okinavaya getdi, mən isə Hokkaidoya (getdim)” “Ablam Okinava'ya gitti, ben ise Hokkaidoya (gittim)” .

Göründüğü üzere Azericede konuşma situasyonu ile bağlı olarak yüklemelerden birini atabiliriz, ama buna rağmen hareketlerin paralel baş gösterme anlamı bozulmaz.

Haraketin ardısıra başgöstermesi:
 自分は握手して、目礼して、この不幸なる青年紳士と分かれた (Cibun-va akuşuşite, mokure şite, kono fukou naru seinen şinşi to vakareta) “Mən bu bədbəxt cavanın əlini sıxdım, sakitcə təzim etdim və (ondan) ayrıldım” / Mən bu bədbəxt cavanın əlini sıxıb, sakitcə təzim edib, ondan ayrıldım.” “Ben şu kadersiz gencin elini sıktım, sakın bir şekilde baş eğdim (tazim ettim) ve (ondan ayrıldım)/ Men bu bedbaht gencin elini sıkıp, sakın bir şekilde başeğib, ondan ayrıldım” .

Bu formlar (şekiller) kesin zaman belirtmede tamamlayıcısı eylem şekillerinin anlamıyla oranda bulunurlar.

て/で(-te/de) yardımıyla yapılan sözcük - form bu hareketin sonra gelen hareketle daha sıkı ilişki olduğunu bildirir, hem de bir sıra hallerde sonraki hareketin evvelsi harekete bağlılığını gösterir. Bu unsurun hiçbiri -い/Ø (-i/Ø) şeklinde yoktur.

Söz konusu kelime şekilleri arasındaki fark Azericeye çevirisi yapıldığı zaman da görülmektedir. Görüyoruz ki, ikinci cümlenin çevirisinde tamamlayıcı

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
 and History of Turkish or Turkic
 Volume 4/3 Spring 2009*

olmayan eylem şekillerini ulaç yardımıyla ifade etmek olur. Birinci cümlede bu imkansız.

宿を取って、げたを脱ぎ、足を洗って、座敷を取りました (Yado-o totte, varaci-o nugi, aşi-o aratte, zaçiki-o torimaşıta) “(0) mehmanxanada düşüb (dayanıb) ayaqqabılarını çıkardı və ayaqlarını yuyub, qonaq otağına keçdi.” “(0) otelde p/durur) ayakkabılarını çıkardı ve ayaklarını yuyup, misafirhaneye geçti” .

Örneklerinden belli olduğu üzere -い/Ø (-i/Ø) şekli her zaman hareketlerin paralel başgösterdiğini belirtmez, て/で (-te/de) ekiyle yapılan kelime şekliyse her zaman evvelsi hareketi ifade etmez.

Yukarı geçirdiğimiz örneklerden geldiğimiz kanaatimiz şu: Japon dilinde eylem zamanları tümce içinde kendi pozisyonlarında kalmayıp, cümlenin ortasında ve sonunda ve birbirine oranlı kullanıma bağlıdır ve fonksiyonel bakımından değişebilirler.

Azerbaycan dilinde eylemin çekimli ve çekimsiz şekilleri vardır. Buraya eylemden yapılmış sıfatları da ekliyebiliriz. Bunlar kendilerine uygun tümce tipleri (hem basit hem de bileşik) isterler. Bu yüzden de iki dilin gramatikal zaman sistemlerinden bahsettiğimizde uygun şekle sokarak formların sentaktik kullanım özelliklerine bakmamız gerekir.

KAYNAKÇA

- SIROMYATNIKOF N. A. Sistema vremyon v novoyaponskom yazıke. M., Nauka, 1971, 335s.
- GOLOVNIN İ. V. Teoretiçeskaya grammatika sovremyonnoyo yaponskogo yazıka. M., 1986, 315 s.
- GOLOVNIN İ. V. Glagolniye vremena v sovremyonnom yaponskom yazıke. Avtoreferat kand.diss. M., 1952.
- GOLOVIN B. N. Zametki o grammatıçeskom znaçenii -VY, 1962 №1.
- CELİLBEYLİ O. B. Yapon dilinde fellerin leksik-grammatik kateqoriyalarının bezi xüsusiyyetleri. AzAtaM, Bakı, 2007, 145s.